

1. HEDEF:

- a. Demir Çağı tarihi ve arkeolojisi
- b. Demir Çağı kültürleri
- c. Demir Çağı sanat akımları
- d. Eser tanıma

DEMİR DEVRİNDE ANADOLU

DEMİR DEVRİNDE ANADOLU

- 1. GEÇ HİTİT ÇAĞI BEYLİKLERİ**
- 2. FRİG KRALLIĞI**
- 3. URARTU KRALLIĞI**
- 4. LİDYA KRALLIĞI**
- 5. ANADOLU'DA PERS EGEMENLİĞİ**

DEMİR DEVRİNDE ANADOLU

1. GEÇ HİTİT ÇAĞI BEYLİKLERİ

GEÇ HİTİT ÇAĞI

2. YÖNTEM/UYGULAMA:

A.HİTİT SANATINI ANIMSAMA

I. Hitit Krallık ve İmparatorluk Tarihi

II. Hitit Taş Yontu Sanatı: K. Emre (100 Tanrılı Halk Hititler)

a. Mimariye Bağlı Eserler:

GEÇ HİTİT ÇAĞI

2. YÖNTEM/UYGULAMA:

A.HİTİT SANATINI ANIMSAMA

I. Hitit Krallık ve İmparatorluk Tarihi

II. Hitit Taş Yontu Sanatı: K. Emre (100 Tanrılı Halk Hititler)

a. Mimariye Bağlı Eserler:

Boğazköy Taş Eserleri:

Büyükkale İVa-Tanrılar Savaşı

Yukarı Şehir Buluntuları

Tuthaliya kabartması

Şuppiluliuma kabartması

Anıtsal Kapı Bezemeleri:

Kral Kapısı

Aslanlı Kapı

Sfenksli Kapı

Alacahöyük ortostadları

Eflatunpınar Kutsal Havuzu

Yazılıkaya

GEÇ HİTİT ÇAĞI

2. YÖNTEM/UYGULAMA:

A.HİTİT SANATINI ANIMSAMA

I. Hitit Krallık ve İmparatorluk Tarihi

II. Hitit Taş Yontu Sanatı: K. Emre (100 Tanrılı Halk Hititler)

a. Mimariye Bağlı Eserler:

Boğazköy Taş Eserleri:

Büyükkale İVa-Tanrılar Savaşı

Yukarı Şehir Buluntuları

Tuthaliya kabartması

Şuppiluliuma kabartması

Anıtsal Kapı Bezemeleri:

Kral Kapısı

Aslanlı Kapı

Sfenksli Kapı

Alacahöyük ortostadları

Eflatunpınar Kutsal Havuzu

Yazılıkaya

b. Kaya anıtları:

GEÇ HİTİT ÇAĞI

2. YÖNTEM/UYGULAMA:

A.HİTİT SANATINI ANIMSAMA

I. Hitit Krallık ve İmparatorluk Tarihi

II. Hitit Taş Yontu Sanatı: K. Emre (100 Tanrılı Halk Hititler)

a. Mimariye Bağlı Eserler:

Boğazköy Taş Eserleri:

Büyükkale İVa-Tanrılar Savaşı

Yukarı Şehir Buluntuları

Tuthaliya kabartması

Şuppiluliuma kabartması

Anıtsal Kapı Bezemeleri:

Kral Kapısı

Aslanlı Kapı

Sfenksli Kapı

Alacahöyük ortostadları

Eflatunpınar Kutsal Havuzu

Yazılıkaya

b. Kaya anıtları:

Fraktin

Taşçı anıtları

İmamkulu

Hanyeri

Sirkeli anıtları

Hemite

Gavurkalesi

Kemalpaşa/Karabel anıtları

Akpınar

Hatıp

2. YÖNTEM/UYGULAMA:
A.HİTİT SANATINI ANIMSAMA
III. Tasvirli Hitit Eserleri
a. Kabartmalı vazolar:

2. YÖNTEM/UYGULAMA: A.HİTİT SANATINI ANIMSAMA

III. Tasvirli Hitit Eserleri

a. Kabartmalı vazolar:

İnandıktepe

Hüseyindedede

Bitik

Alacahöyük

Boğazköy

Elbistan

vd.

b. Metal kaplar, ritonlar

Kastamonu

Schimmel

Boston

vd.

c. Mühürler

Tarsus

Tyskiewicz

Boğazköy

Alacahöyük

vd.

d. Fildişi plakalar

Megiddo

Boğazköy

vd.

3. KONULAR:

1. YÖNTEM/SİYASAL TARİH ve COĞRAFYA
2. GEÇ HİTİT SANATI KAVRAMI
3. MALATYA
4. KARKAMIŞ
5. ZİNCİRLİ
6. SAMAL
7. KARATEPE
8. TABAL
9. AMİK OVASI
10. AİN DARA
11. TEKİL ESERLER

GENEL BİBLİYOGRAFYA

Akurgal, E., 1949, Späthethitische Bildkunst. Ankara.

Akurgal, E., 1961, Die Kunst der Hethiter. München.

Akurgal, E., 1968, The Art of Greece. Its Origins in the Mediterranean and Near East. New York.

Bossert, H. Th., 1942, Altanatolien. Kunst und Handwerk in Kleinasien von den Anfängen. Berlin.

Darga, M., 1992, Hitit Sanatı. Akbank Yayınları. İstanbul.

Delaporte, L., 1936, Les Hittites. Paris.

Dinçol, A., 1982, "Geç Hititler" Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi. Görsel Yayınlar. s. 121-138

Eissfeldt, O., 1967, "Syrien und Palastina vom Ausgang des 11. bis zum Ausgang des 6. Jahrhunderts v. Chr. Vom Aufkommen des Königtums in Israel bis zum Ende des Jüdischen Exils" Fischer Weltgeschichte Vol. 4. Frankfurt. s. 135-200.

Garstang, J., 1929, The Hittite Empire. London.

Gelb, I., 1939, Hittite Hieroglyphic Monuments. Chicago.

Genge, H., 1979, Nordsyrisch-südanatolische Reliefs. Kopenhagen.

Güterbock, H. G., 1946, Ankara Bedesteninde Bulunan Eti Müzesi Büyük Salonu Kılavuzu. İstanbul.

Hawkins, J.D., 1974, "Assyrians and Hittites" Iraq XXXVI. pp. 67-83.

Hawkins, J.D., 1975, "Von kummuh nach Kommagene". Antike Welt. 6. Jahrgang Sondernummer. pp. 5-9.

Hawkins, J.D., 1980, "Late Hittite Funerary Monuments" in B. Alster ed. Death in Mesopotamia. Mesopotamia 8. Copenhagen. pp. 213-225.

Hawkins, J.D., 1988, "Kuzi-Tesub and the "Great Kings" of Karkamish" ASt. XXXVIII. pp. 100-108.

Hawkins, J.D., 2000, Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions. Vol I. Inscriptions of the Iron Age. Part 1: Text.

Introduction, Karatepe, Karkami-, Tell Ahmar, Maraş, Malatya, Commagene. Part 2. Amuq, Aleppo, Hama, Tabal, Assur Letters, Miscellaneous, Seals, Indices. Berlin.

Landsberger, B., 1948, Sam'al. Karatepe Harabelerinin Keşfi ile İlgili Araştırmalar. Ankara.

Orthmann, W., 1971, Untersuchungen zur späthethitischen Kunst. Saarbrücker Beiträge zur Altertumskunde Band 8. Bonn.

Özgüç, T., 1971, Demir Devrinde Kültepe ve Civarı. Ankara.

Reimschreider, M., 1954, Die Welt der Hethiter. Suttgart.

Von der Osten, H. H., 1929, Explorations in Hittite Asia Minor 1927/1928 (OIC VI). Chicago.

ZORUNLU YAYINLAR

Dinçol, A., 1982, “**Geç Hititler**”, *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*. Görsel Yayınlar. s. 121-138.

Darga, M., 1992, „**Geç Hitit Krallık Çağı Sanatı. M.Ö. 1180-700**“. *Hitit Sanatı*. Akbank Yayınları. İstanbul. S. 219-352.

Hawkins, J.D., 2002, “**Büyük İmparatorluğun Mirasçıları I. Anadolu ve Kuzey Suriye’de Geç Hitit Krallıkları Tarihçesine Genel Bakış (Yaklaşık MÖ 1180-700)**”, *Hititler ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk*. s. 410-412.

Hawkins, J.D., 2002,“**Büyük İmparatorluğun Mirasçıları II. Anadolu ve Kuzey Suriye’de Geç Hitit Krallıkları Arkeolojik Kalıntılara Genel Bakış (Yaklaşık MÖ 1180-700)**”, *Hititler ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk*. s. 506-510.

Orthmann, W., 2002,“**Devamlılık ve Yeni Etkiler**”, *Hititler ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk*. s. 511-513.

www.hittitemonuments.com

Siyasal tarih

Siyasal tarih

Eski Hitit Krallık Çağı'ndan itibaren, Hitit Krallarının Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye'ye ilgi duyduklarını biliyoruz. Eski Hitit Devletinin kurucusu olarak kabul edilen **I. Hattuşili** ve ondan sonraki kral **I. Murşili**'nin bu bölgeye seferler düzenlediği, yazılı belgelerden anlaşılmaktadır. **Hitit İmparatorluk Çağı**'nda da bu ilgi devam etmiş ve İmparatorluğun bir politikası haline gelmiştir.

II. Tudhaliya'ya ait anallerde, **Halpa** ve **Mitanni** krallıklarını baskı altına alındığından bahsedilmektedir. Eski Hitit Devletinin güney seferleri politikası doğrultusunda, Kizzuvatna ülkesine, Karkamış ve Halpa'ya akınlar düzenleyerek, Hitit devletinin Kuzey Suriye'deki çıkarlarını korumuştur.

I. Şuppiluliuma Kizzuvatna'yı vasal devlet haline getirmek ve **Halpa** ve **Karkamış**'ı ele geçirdikten sonra oğulları Piyaşili ve Telepinu'yu bu yerlere kral yaparak Mısır nüfusuna karşı set çeker.

II. Murşili döneminde aynı politika devam eder. II. Murşili Karkamış ve Halpa'daki akrabaları yardımıyla Assur ve Mısır baskılarına karşı koyar. Kadeş savaşından sonra kardeşi **III. Hattuşili** ile birlikte bölgedeki Hitit hakimiyetini yine sürdürür.

II. Murşili zamanında Hititler'in Assur'la yazıştığını ve karşılıklı olarak elçiler gönderdiklerini biliyoruz

Bütün bu tarihi bilgilerden, Hititlerin bölgeye olan ilgileri ve bölgedeki Hitit etkileri açıkça görülmektedir. Ayrıca, M.Ö. 14.-13. yy.a tarihlenen **Ugarit yazılı belgelerine** göre Karkamış'ta olduğu gibi, bu vasal devletlerin krallarının Hitit Büyük Kralı'nın soyundan gelen krallar olduğu bilinmekte. Bu çağda Karkamış Krallığı, Ugarit Krallığı'nı etkisi altında tutmaktaydı ve Büyük Hitit Kralı adına Karkamış Kralı önemli kararlar almaktaydı.

Deniz Kavimleri'nin yaklaşık 1200 yıllarına tarihlenen ve Mısır'a kadar uzanan göçleri sonucunda, Hitit İmparatorluğu sona erer.

HİTİT TARİHİ İLE İLGİLİ YAZILI KAYNAKLAR:

ANADOLU KAYNAKLARI

Bu dönemden sonra, bu bölge hakkındaki yazılı belgelerden çok fazla bilgi edinemiyoruz. M.Ö. I. Binin başlarından itibaren bu bölgede kurulan şehir beylikleri hakkında, Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu'da ele geçirilmiş olan **Luvice ve Hitit Hiyeroglifi** ile yazılmış ve çoğunluğu tasvirli taş eserler ile birlikte bulunmuş metinlerden bilgiler alabiliyoruz. Ayrıca Ceyhan nehrinin orta bölgesinde yer alan **Karatepe'de** (Asitawata) Fenike-Luvice Hiyeroglif ile yazılmış çift dilli belgeler filolojik ve tarihi öneme sahiptir.

ASUR KAYNAKLARI:

Geç Hititlere ait bilgilerin büyük bir çoğunluğunu, MÖ 9. yy.'dan itibaren **Geç Assur** kaynaklarından ediniyoruz.

Bilindiği gibi Hititler ile Assur arasındaki ilişkiler, Hitit İmparatorluğu'nun yıkılmasından önce başlamıştı. **I. Tiglatpileser** (1117-1077) döneminde güçlenen Assur orduları **Fırat'ı geçerek**, bu bölgede Assur etkisini tesis etmiştir. **I. Tiglatpileser** zamanına ait yazılı belgelerde, birleşik 5 kralın idaresinde 20 bin kişilik bir **Muşki** ordusundan söz edilmektedir. Muşki adı, daha sonraki 8.yy. Assur kaynaklarında Frigler için kullanıldığından, **I. Tiglatpileser'in** Muşkilere değinmesi, Friglerin Anadolu'nun bu kadar doğusuna yayılmış olduklarının bir kanıtı olarak değerlendirilmektedir. Ancak, **Muşki** deyimi, Assurlular tarafından **batı ülkeleri** anlamında da kullanıldığından, Tiglatpileser dönemindeki Muşki deyiminin sadece Frigleri kastetmediği de unutulmamalıdır.

I. Tiglatpileser belgelerinde adı geçen **ikinci düşman**, Anadolu'nun doğusunda, Van gölü civarında büyük bir güç olacak olan Urartuların öncüleri **Nairi** krallarıdır.

Üçüncü düşman, Assur belgelerinde Ahlamu olarak geçen Sami soyunun kuzeybatı kolundan olan **Aramilerdir**. Bunlar K. Suriye tarafında yoğunlaşmışlardır.

Bu arada Deniz kavimleri göçüyle Hititlerin yıkılmasıyla, bölge hakimiyeti tamamen Assurlulara geçer. Böylece, **II. Assurnasirpal** (884-858), **III. Salmanasar** (858-824) ve **III. Tiglatpileser** ve **II. Sargon** dönemlerinde (750-705) de sürecek bir mücadelenin ilk adımları atılmış oluyordu.

Son yıllara kadar, Orta Anadolu'da, Deniz Kavimleri göçü ile yıkılan Hitit İmparatorluğu ile yaklaşık 750 yıllarında kurulduğu varsayılan Friglere kadar geçen yaklaşık 450 yıllık zaman boyunca, herhangi bir düzenli yerleşimin olmadığı iddia edilmekteydi. Bu dönemde yazılı belgeler de sustuğu için, bu döneme Karanlık Çağ denilmektedir. Ancak Gordion ve son yıllarda Kaman-Kalehöyük'te yapılan kazılarda sözkonusu döneme ait yerleşim tabakaları açığa çıkartılmıştır.

Güneydoğu Anadolu'da yapılan kazılar, 1200-800 yıllarında da iskanın kesintisiz olarak sürdüğünü göstermiştir. **I. Tiglatpileser'in, Malatya ve Karkamış'a düzenlediği seferler bölgedeki iskanın varlığını doğrular.** Diğer yandan bu bölge Hitit Hiyeroglifi yazıtlarının yoğun olarak bulunduğu alanlardır. Bu yazıtlarda adı geçen, Uşpilulume, Qatazili, Mutallu, Lubarna gibi adlar dikkat çeker. Assur belgelerinde de bu bölge için Hatti ülkesi deyişi geçer.

Hitit İmparatorluğu döneminde de vasal krallıklar olarak bilinen **Karkamış ve Halep**, Deniz Kavimleri göçünden sonra, bölgede oluşan karmaşalıktan faydalanarak **bağımsız krallıklar** olarak hüküm sürmüşlerdir. **Kuzey Suriye'deki Aramiler ile bu bölgedeki Hitit-Luwi halkı karışmıştır.** Güneydoğu'da halkın çoğunluğunu Luwilerin oluşturduğu fakat Arami ve belki de Hurrilerin olduğu küçük kent devletleri gelişmiştir.

Kullandıkları yazı ve dil dolayısıyla Luwi zümresinden olan, fakat krallarının isimlerinden (Şuppiluliuma,, Hattuşili, Muvattali veya Labarna gibi), kendilerini Hitit İmparatorluğu'nun varisleri sayan bu kent devletlerine **Geç Hitit, Syro-Hitit** ya da **Doğu Luwiler** adı verilmektedir.

Etnik olarak kozmopolit bir bölge olan bu coğrafyadaki devletleri tek bir ulus olarak kabul edemeyiz. Örneğin Sam'al krallarından bazıları Luwi adı taşırlarken, diğerleri Arami kökenli isimler taşımaktaydılar. Aynı şekilde, Til Barsip, (bugünkü adı Tell Ahmar) gibi önceleri Luwiler elinde bulunan kentler de Aramileşmişlerdir.

Geç Hitit Devletlerinin Yayılışı

Tuz Gölü'nden Akdeniz'e uzanan bir çizgi batı sınırını,

Tuz Gölü'nden Malatya'ya uzanan bir çizgi kuzey sınırını,

Malatya'dan güneye Karkamış 'a inen çizgi doğu sınırını,

Karkamış 'tan Amik Ovasının güneyine uzanan hat güney sınırı oluşturur.

Karkamış'ın güneyi, daha çok Arami etkisinde kaldığından Hitit'den çok Arami bölgesinde sayılabilir.

Geç Hitit Devletlerinin Yayılışı

Tuz Gölü'nden Akdeniz'e uzanan bir çizgi batı sınırını,
Tuz Gölü'nden Malatya'ya uzanan bir çizgi kuzey sınırını,
Malatya'dan güneye Karkamış'a inen çizgi doğu sınırını,
Karkamış'tan Amik Ovasının güneyine uzanan hat güney sınırı oluşturur.
Karkamış'ın güneyi, daha çok Arami etkisinde kaldığından Hitit'den çok Arami bölgesinde sayılabilir.

Akurgal, E., 1968, The Art of Greece. Its Origins in the Mediterranean and Near East. New York.

Geç Hitit Sanatı

M.Ö. I. Bin'de coğrafi sınırları yukarıda belirtilen bölgede oluşturulan sanat ile ilgili olarak farklı terminolojiler kullanılmıştır.

O. Puchstein: Pseudo-Hitit;

Przeworski: Suriye,

E. Unger: Arami;

A. Moortgat: Hurri adlarını kullanmıştır.

E. Pottier, von Bissig ve A. Moortgat üslup kritikleri sonunda Hitit İmparatorluk devri Hitit eserleri ile Geç Hitit Şehir Devletleri eserleri arasında ayırım yapmışlar ve Demir Devrinin ilk safhalarına konulan eserlere genellikle “**Syro-Hitit sanatı**” adını vermişlerdir. Fakat E. Akurgal önce Malatya eserlerini ele almış ve sonra Anadolu ve K. Suriye'deki GH şehir devletlerine ait bütün eserlerin detaylarını incelemiş ve bu devir sanatını “**Geç Hitit**” veya “**Yeni Hitit**” adı altında toplamıştır.

E. Akurgal'e göre GH sanatının stil ve motif unsurları Anadolu'daki Hitit İmparatorluk sanatının doğrudan doğruya bir devamı olup, MÖ I. Bin'de K. Suriye'de şekillenen bu sanatın "karışık-melez" bir sanat olduğunu ve yapısında Mitanni, Suriye-Hitit, Assur ve Arami sanatlarının varlığı olduğunu benimsemesine karşın, bir bütün olarak bu sanatın Anadolu Hitit sanatının bir devamı olduğunu belirtmektedir.

Geç Hitit terimi, konu üzerinde çalışan W. Orthmann ve T. Özgüç tarafından da kullanılmaktadır. Yukarıda önerilen terimlerin tümünde, kültür ile bu kültürü yarattığı düşünülenler arasında, etnik bir ilişki söz konusudur. Bu kültür için kullanılan her terim akla, ilk anda belli bir halk topluluğunu ve bu kültürün sadece bu halk tarafından yaratıldığı izlenimini düşündürmektedir. Oysa, MÖ I. Binde bu yörede kurulan sanatın farklı kültür geleneklerinin bir araya gelmesinden oluştuğu, konu ile ilgilenen tüm bilim adamları tarafından kabul edilmektedir.

Yukarıda sınırları çizilen bu coğrafyada MÖ I. Binde oluşturulan sanatta farklı kültür geleneklerinin varlığına karşın, ortak bir stil kavramı da vardır. Bu ortak stil mimaride ve ikonografide var olduğu gibi, plastik sanatlarda daha belirgindir. GHS'nda açıkça gözlenebilen bu ortak özellikler, plastik sanatlarda belli bazı evrelere de ayrılmaktadır. E. Akurgal'e göre Geç Hitit sanatında başlıca üç heykeltraşlık ekolü/evre görülür:

Geleneksel Hitit stili= GH'in erken evresi: (1050-850)

Assur stilinin I. evresi= GH'in orta evresi: (850-800)

Assur stilinin II. evresi= GH'in geç evresi: (800-700)

Orthmann'a göre ise:

Geç Hitit Sanatı I: (1200-950)

Geç Hitit Sanatı II: (950-700)

Geç Hitit Sanatı III: (700-600)

H. Genge ise, GHS'nı sadece üç evreye ayırmanın yeterli olmayacağını ifade ederek bu üç evreyi de alt bölümlere ayırmaktadır.

I. Dönem: 1100-850

II. Dönem: 850-750

III. Dönem: 750 sonrası

3. KONULAR:

A. YÖNTEM/SİYASAL TARİH ve COĞRAFYA

B. GEÇ HİTİT SANATI KAVRAMI

C. MERKEZLER:

1. *MALATYA*

2. *KARKAMIŞ*

3. *ZİNCİRLİ-SAMAL*

4. *KARATEPE*

5. *TABAL*

6. *AMİK OVASI*

7. *AİN DARA*

8. *TEKİL ESERLER*

Malatya, Hama gibi antik adını günümüze kadar korumuş ender kentlerden birisidir. Yaklaşık 1890'lardan beri sürdürülen kazılarda çok sayıda kabartmalı heykeltraşlık eserinin yanısıra, hiyeroglif yazıtlı eserler de bulunmuştur. İlk kez Hogarth tarafından, 1895'te Aslantepe'de heykeltraşlık eserleri tespit ediliyor. Von der Osten bu heykeltraşlık eserleri hakkında bilgi verir.

1932 yılında, Delaporte tarafından kazılara başlanır. Fransız kazılarında, Aslanlı Kapı olarak adlandırılan kapı binasının arkasında bir G. Assur sarayı açığa çıkartılmıştır. 1961 yılından beri sürdürülen İtalyan kazıları ise stratigrafisine önemli katkılarda bulunmuştur:
Buna göre,

I. Roma-Bizans;

II. Geç MÖ. I. Bin;

III. Geç Hitit;

IV. Hitit İmparatorluk Çağı

ve höyüğün prehistorik tabakaları da Uruk çağına kadar iner.

Bibliografya:

- Akurgal, E., 1946, Remarques stylistiques sur les reliefs de Malatya. İstanbul.
- Delaporte, L., 1940, Malatya. Arslantepe. Fascicule I. La Porte des Lions. Paris.
- Hawkins, J.D., 1995, "Great Kings and Country Lords at Malatya and Karkamış. in T.P.J. van den Hout and J. de Roos (ed.), Studio Historiae Ardens. Ancient Near Eastern Studies presented to P.H.J. Houwink ten Cate. Netherlands Historical-Archaeological Institute in İstanbul, pp. 73-85.
- Landsberger, B., 1948, Sam'al. Karatepe Harabelerinin Keşfi ile İlgili Araştırmalar. Ankara.
- Özgüç, N., 1974, "The Decorated Bronze Strip and Plaques from Altintepe". Mansel Armağan. Ankara. p. 847-860.
- Ussishkin, D., 1993, "A Hittite Stele from Atabeyköyü Near Malatya".
- Nimet Özgüç'e Armağan Aspects of Art and Iconography: Anatolia And Its Neighbors. Studies in Honor of Nimet Özgüç. Edited by M. J. Mellink et al. TTK basımevi. Ankara 1993. s. 635-637.

D6

E6

MISSIONS

* PERIOD VII
T. Ponce

0 5 10 20 30 40 m.

Orta Hitit Çağı'nda Pahhuwa metninde Hititli **Mita** ile ilişkili olarak adı geçmektedir:
Hitit İmparatorluk Çağı'ndan itibaren **Malitiya** ismindeki şehir ile lokalize edilmektedir.
Assur kaynaklarında ise Adad Nirari I ve Shalmanassar I (1307-1245) dönemlerinde
bu ülke hem Hatti hem de Assur etkisine açık bir ülkedir.
Malatya ve çevresini içine alan **Milidia** Devleti, Karanlık Çağlar'da Karkamış gibi, bu
bölgede hem politik hem de kültürel etkinliği sürdürebilmiş bir merkezdir. (Talmi-Teşup
oğlu Kuzi Teşup'dan kök almış iki Malatya kralı, şimdi Karkamış kralı olarak tespit edilir).

Daha sonra, **I. Tiglatpileser** devrine (1117-1077) ait kaynaklarda karşımıza çıkmaktadır.

I. Tiglatpileser'in üçüncü egemenlik yılında yapılan bu seferde, Malatya kralının adı verilmemekle beraber, haraç ödeyerek Assur'un üstünlüğünü kabul ettiği anlaşılmaktadır. Aynı Assur kralı bir başka yazıtında haraç ödeyen Malatya kralını bu kez **Allumari** olarak vermektedir. Bu döneme Elbistan Karahöyük steli de eklenmelidir. Bu, Karanlık Çağ'a tarihlenebilecek eserlerdendir.

II. Assurnasirpal zamanında da Assurlularca Malatya'dan **Melid**, Urartular tarafından ise **Meliteia** olarak söz edilmektedir.

III. Salmanasar 836 yılında buraya düzenlediği seferde, **Lalli** adlı bir Malatya kralının topraklarından bir kısmını ele geçirdiğinden bahsetmektedir.

III. Tiglatpileser, Urartu kralı **II. Sarduri**'nin vasalları arasında Malatya kralı **Sulumeli**'yi de saymaktadır. Aynı kişi sonradan Assur'a haraç ödeyenler arasında da geçmektedir.

Argisti I (786-764) 4. yılında “*Hatti ülkesine, Hilaruada ülkesi*”ne saldırır. Ülke 743 yılına kadar Urartu egemenliğinde kalır (Sarduri II 764-735). Kralı **Sulumal** olan Malatya ile birlikte Assurlulara karşı bir koalisyon oluşturan Urartu ve Arpad, III. Tiglatpileser’e (745-727) karşı yenilir.

Sonunda **Tarhunazi** adlı Malatya kralının Assurlular’a ihanette bulunmasından dolayı, II. Sargon, 711’de bu devleti ortadan kaldırmıştır.

Malatya’nın alınışından üç yıl kadar geçtikten sonra, Kummuş da Assur egemenliğine girmiş ve Milidia ile Kummuş birleştirilerek, tek bir eyalet haline getirilmiştir. Bu olaydan hemen önce de Milidia’nın yönetimi Kummuşlu **Mutallu**’ya verilmiştir.

Daha sonra Mutallu zamanında tekrar bağımsızlık kazanmıştır. **Esarhaddon** (681-669), 675’te başarısız bir sefer yapar.

7. yy.ın sonunda olasılıkla Kimmerler tarafından yakılıp yıkılır.

Urartu yazıtları ile Assur kaynaklarının birleştirilmesiyle kralları şöyle sıralanabilir:

1100

Allumari

Hawkins'in son yıllarda yaptığı çalışmalara göre:

(A) Kuzi-TONITRUS*

(B) CRUS+RA/I

PUGNUS-mili (I)

Wasu(?)runtiyas

Runtiyas Arnuwantis (I)

Halpasulupis

PUGNUS-mili (II)

Aruwantis (II)

853-835

Lalli/a

800

Sulehauili

780

Sahu

Argiști I (786-764)

780-750

Hilaruada

745-732

Sulumal

Sarduri II (764-735)

Gunzianu?

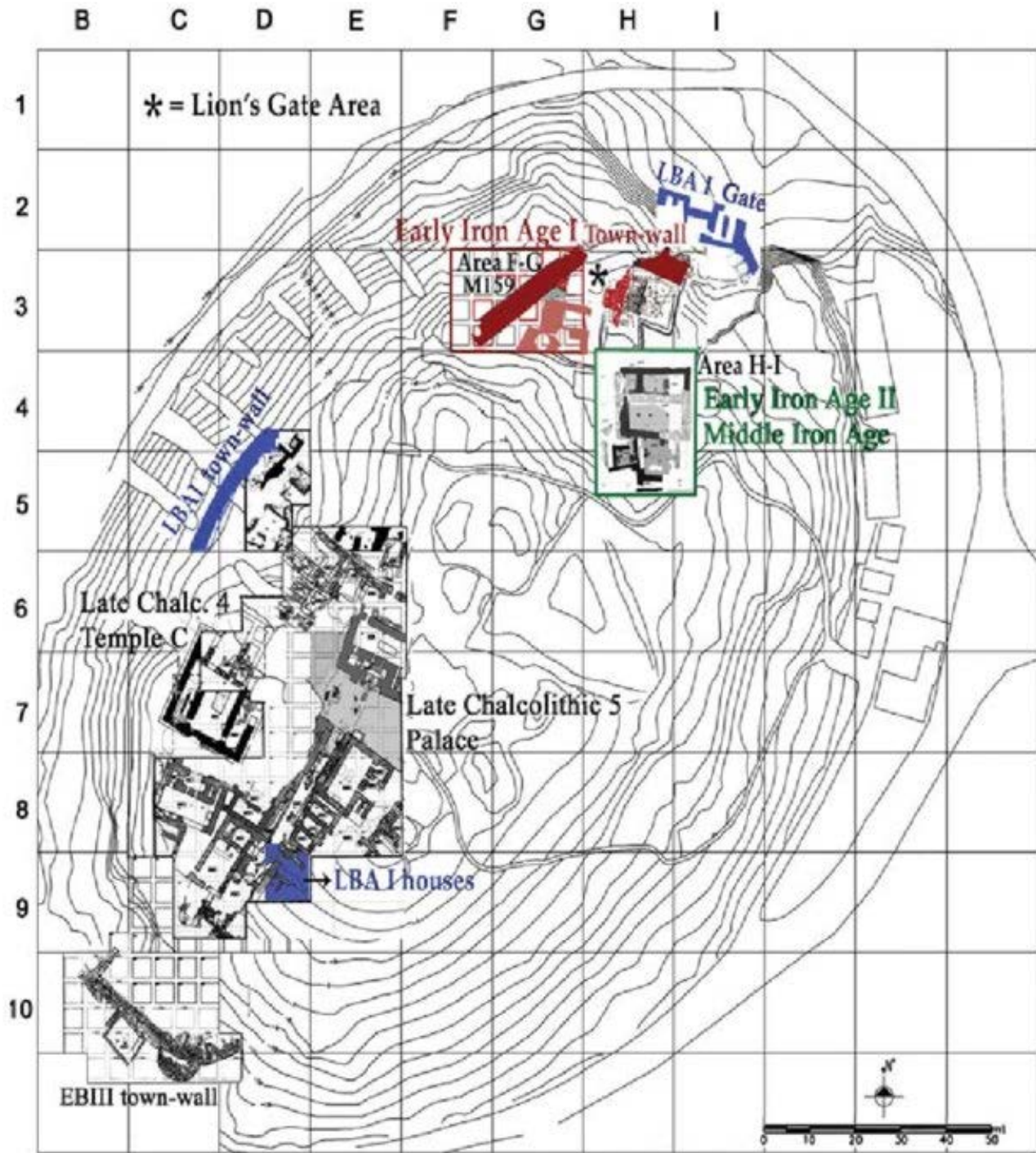
712

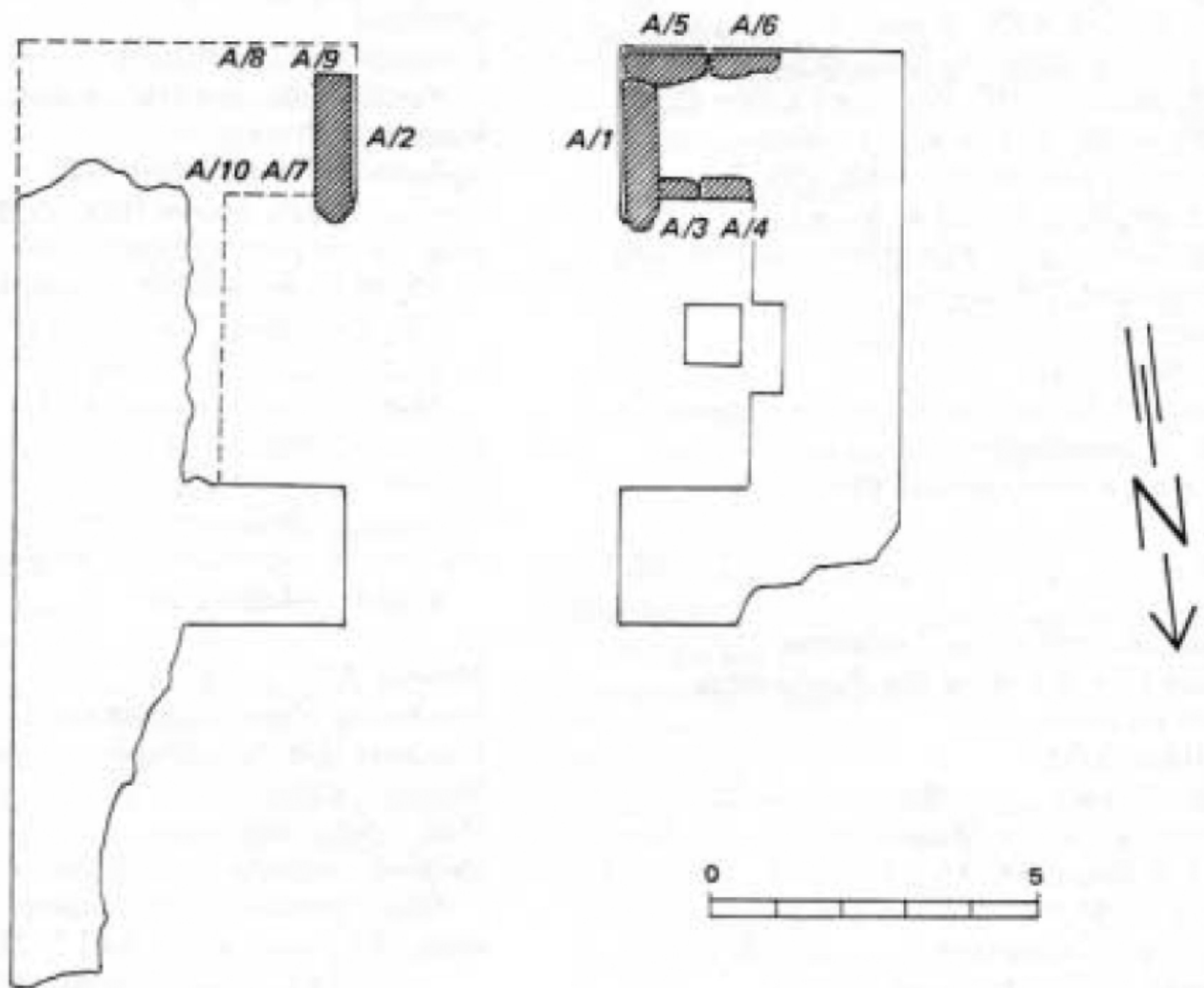
Tarhunazi

708

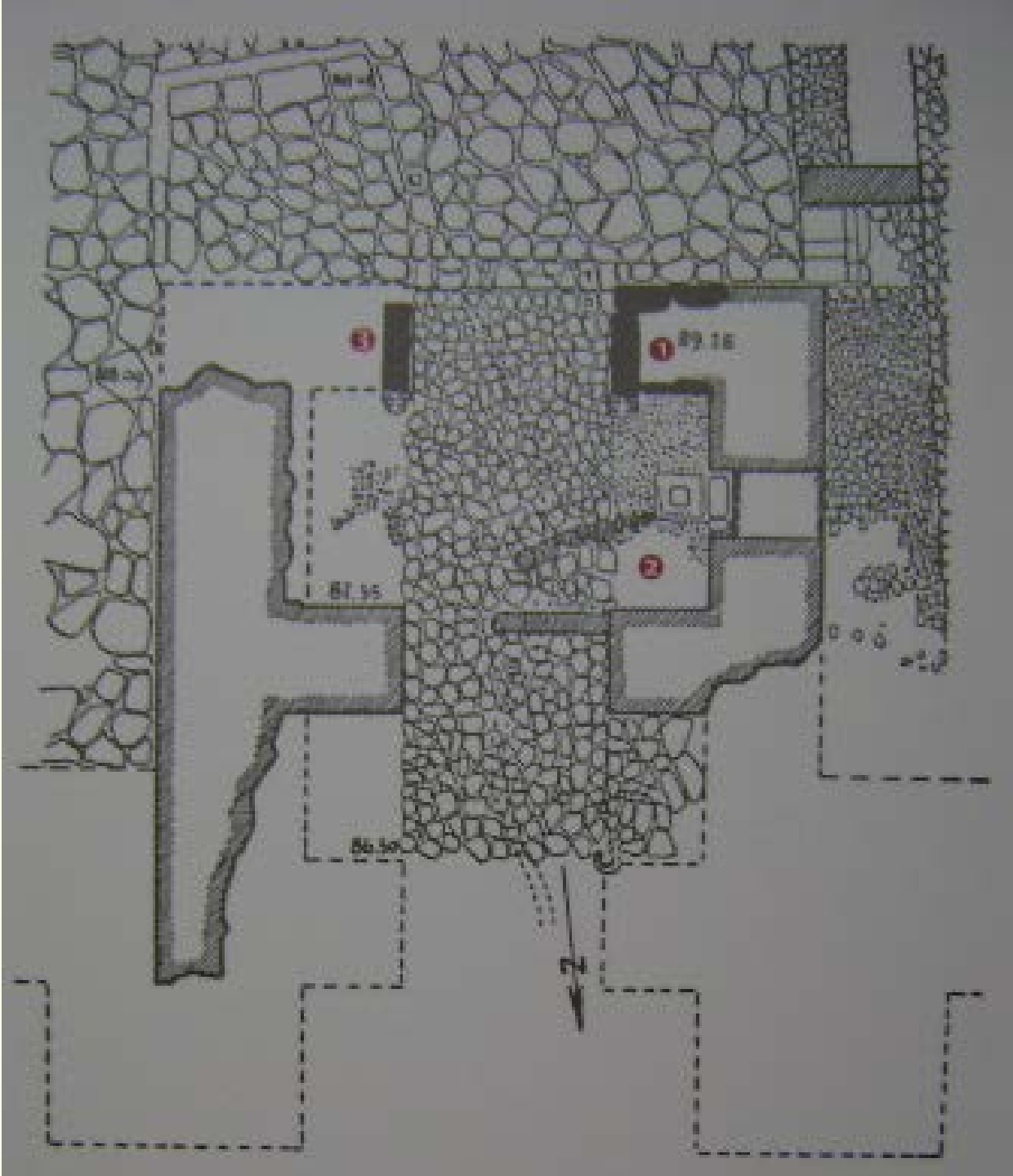
Mutallu

*(12-11.yy. TALMI-TEŠUP'un oğlu (TONITRUS=TEŠUP))

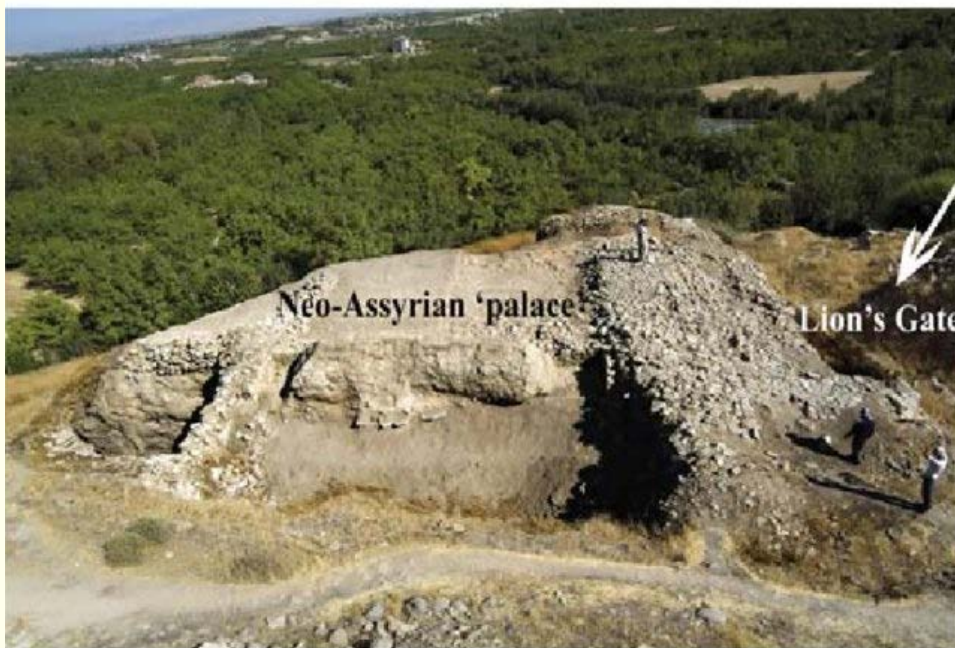

Plan 7: Malatya, Löwentor

a

b

Arslanlıkapı

in situ
y. 119; m.u. 1.43 cm.
Malatya I/Geç Hitit II
Kireçtaşı

A1

in situ
y. 119; m.u. 1.43 cm.
Malatya I/Geç Hitit II
Kireçtaşı

A1

in situ

y. 119; m.u. 1.43 cm.

Malatya I/Geç Hitit II

Kireçtaşı

A1

in situ

y. 119; m.u. 1.43 cm.

Malatya I/Geç Hitit II

Kireçtaşı

A2

in situ

y. 124; u. 180 cm.

Kireçtaşı

Malatya I/Geç Hitit II

HH kitabeli

A2

in situ

y. 124; u. 180 cm.

Kireçtaşı

Malatya I/Geç Hitit II

HH kitabeli

Libasyon konulu kabartmalar: Aslantepe kapı kabartmalarında, özellikle **libasyon** konulu ortostadlar (A3-11) üzerinde **HİÇ ikonografisi** görülür. Tanrı ve kral figürlerindeki başlık, giysi, ayakkabı ve silahlar ile simgeler, kanatlı güneş kursu, litus HİÇ'ndan tanıdığımız örneklerdir.

Bütün figürler ortostadların alt kenarlarına basmaktadır. Ortostadlarda bir silme veya yüksekçe bir kenar yoktur. İnsan figürlerinin **yüzleri** de ana çizgileriyle belli edilmiş, **çene** ve **sakal** bir çizgiyle ayrılmıştır. Pek az örnekte **boyun** belli edilmiştir. **Ağız**, küçük ince dudaklarla hafif belli edilmiş, buna karşın profilden gösterilmiş yüzlerde cepheden çizilmiş iri badem **gözler** belirgindir. Tanrısal, sivri **başlıklarda** elips/oval (tanrı determinatifi) bezemeler detaylı ve derin olarak işlenmiştir. **Sol kol**, genelde, beden önünde dik veya ileri uzatılmış bir simge ile, **sağ kol** ise, libasyon kabartmalarında bedenin üzerinde ve bedeni keser biçimde gösterilmiştir.

Bacakların gösterilişinde bir sertlik ve katılık vardır. Kısa giysili figürlerde baldırlar şişkin, dizler yumru biçimli ve çevresinde daire ile gösterilmiştir. Mafsallar ne kollarda ne de bacaklarda gösterildiği için, figürler hareketsiz olarak gözükür. Sadece, bacakların, profilden ve adım atar durumda gösterilmeleriyle bir devinim sağlanmıştır. Uzun giysiler altında, kısa giysilerde de olduğu gibi, **bedene ait herhangi bir kıvrım görülmez.**

A/3 (B) Libasyon Ortostad
in situ, Girişin kabul odası denilen boşlukta
Kireçtaşı y. 36; g. 61 cm. AMM
Malatya I/GH II

1900, 42 cm.

A/4 (C) Libasyon in situ

kireçtaşı

y 42; g. 80 cm.

AMM

Malatya I/GH II

A/5 (D) Libasyon ve aslan kabartması

Giriş odasının güneybatı köşesinde in situ durumda. Aslanın arka tarafında yer alan köşe bloğu.

Kireçtaşı

g. 126 cm.

AMM

Malatya I/GH II

HH

A/6 (E) İkili Libasyon

Kral **Sulumeli**'nin (PUGNUS-mili)

in situ

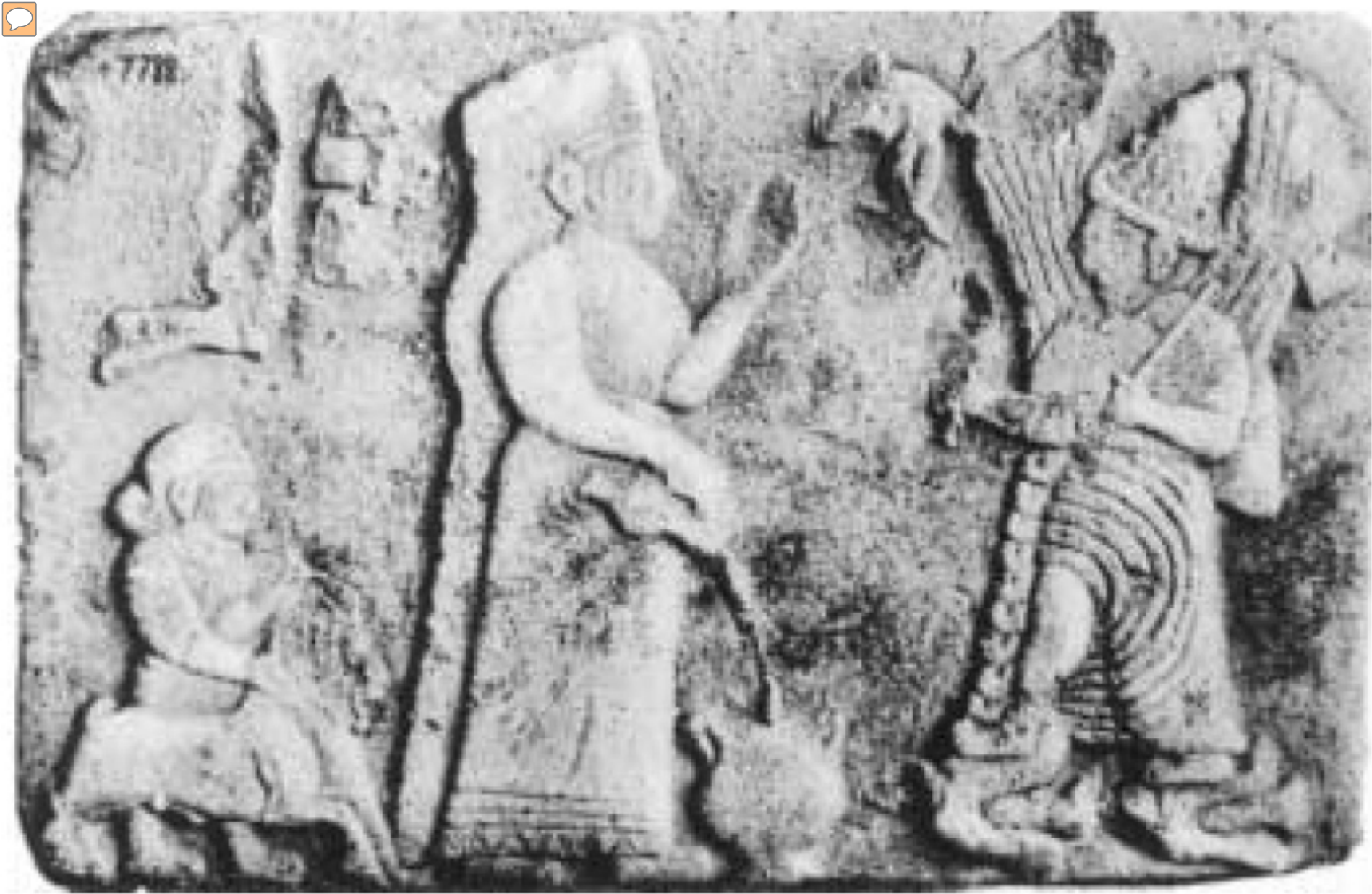
Kireçtaşı

46; g. 103 cm.

AMM

Malatya I/GH II

HH

A/7 (I) Libasyon Kireçtaşı
46; g. 81 cm. AMM
Malatya I/GH II

A/8 (H) Iluyanka

Aslanın arkasından olmalı. Yeri kesin belli değil, 43; g. 158 cm. Malatya I/GH II(?)

A/8 (H) İlluyanka Aslanın arkasından olmalı. Yeri kesin belli değil, 43; g. 158 cm. Malatya I/GH II(?) **Purulli bayramının kutlanması için yapılan ayin sırasında anlatıldığına göre:**

1. İlluyanka adlı ejderha, büyük Fırtına Tanrısını Kişkiluşşa kentinde yener. Fırtına tanrısı bütün tanrılardan yardım ister. Bunun üzerine tanrıça İnara bir ziyafet düzenler. Sonra Zikkaratta adlı kentte Hupaşiya adlı birinden yardım ister. Hupaşiya da İnara ile yatmak ister ve yatar. İnara daha sonra İlluyanka'yı mağarasından dışarıya, ziyafete çağırır. Hupaşiya sarhoş olan İlluyanka'yı bağlar ve Fırtına tanrısı gelip İlluyanka'yı öldürür...

2. İlluyanka Fırtına Tanrısını yener ve kalbini ve gözlerini alır. Fırtına Tanrısı öç almak için fakir bir adamın kızını alır ve ondan bir oğlu olur. Oğlu İlluyanka'nın kızı ile evlenir. Fırtına Tanrısı oğluna, "karının evine gidince gözümü ve kalbimi al" der. O da, ister ve alır. Fırtına tanrısı eski haline gelince İlluyanka ile deniz kıyısında savaşmak istedi. Fakat oğlu İlluyanka'nın tarafını tutar ve "beni onlardan say" diye bağırınca, Fırtına Tanrısı da İlluyanka'yı ve oğlunu öldürür.

A/9 (G) Libasyon ve aslan

Köşe bloğu. Yeri bilinmiyor.

Kireçtaşı 45; g. 53 cm.

AMM

Malatya I/GH II

HH

A/10 (J)

Libasyon

Yeri bilinmiyor.

Kireçtaşı

49; g. 56 cm.

AMM

Malatya I/GH II

HH

A/11 (K) Libasyon

Yeri bilinmiyor

Kireçtaşı

81; g. 192 cm.

AMM

Malatya I/GH II

HH

D/1 Stel

parçası

Malatya

Cumhuriyet

çarşısı

Kazievinde

Kireçtaşı ?

60; g. 45; k.

20 cm.

AMM

Malatya I/GH

I ?

MALATYA II EVRESİ ESERLERİ:

GH II/Assur etkisi gösteren GH stilinin (850-800?) en yetkin örneklerini Malatya, Karkamış ve Zincirli eserlerinde görmekteyiz. Bu şehirlerde, 9. yy.ın ortalarından itibaren yontu stilleri arasında Assur etkilerinin varlıkları gözlenmektedir.

İstiflemenin GH I stili temsilcilerinden farklı olduğu anlaşılmaktadır.

Ortostadların dar taraflarında ve altta ince bir **kenar**, üstte ise HH yazıt için daha geniş bir kenar bırakılmıştır.

Kabartma zemini düzenli bir yüzey oluşturmaktadır.

Genelde kabartmalar yüksek değildir. Uzuvlarda ve yüzlerde belli bir yuvarlaklık dikkati çeker.

Figürlerin organları çizik hatlarla birbirinden ayrılmış olsalar da kabartma tasvir bir düzeyi oluşturmaktadır.

Kompozisyonda farklılıklar görülür, **figürlerin hepsi alt kenardaki ince silmeye basmazlar. Hayvanların ön ayakları, ileri adım atar durumda yer çizgisinden yüksek** işlenmişler, böylece kompozisyona **canlılık ve hareketlilik** kazandırmışlardır.

GH II stilinin Malatya kabartmalarının **özelliği çok figürlü ve hareketli sahnelerin yer almasıdır. Bütün figürler birbirinden ayrı değil, bir bütünün elemanlarıdır** (örneğin arabadaki erkekler, hayvanlar: atlar, aslan, geyik ve av köpekleri; iki tekerlekli araba da av kompozisyonunu tamamlayıcı birer birimdir.

Dikey ve yatay çizgilerin yanında eğik, oblik çizgiler ve kabartmalar da görülmektedir. Örneğin; yayı geren avcının omuzları, şaha kalkmış aslanın bedeni ve av köpeğinde de devinim gösteren yumuşak hatlar egemendir.

B/1 Aslan avı

Buluntu yeri belirsiz

Kireçtaşı

55; g. 123 cm.

Malatya II/GH I-II(?)

AMM

HH: Halparuanda

B/1 Aslan avı

Buluntu yeri belirsiz

Kireçtaşı

55; g. 123 cm.

Malatya II/GH I-II(?)

AMM

HH: Halparuanda

B/2 Geyik avı

Buluntu yeri belirsiz

Kireçtaşı

42; g. 77 cm.

Malatya II/GH I-II(?)

HH Kral Kauwarme'nin
oğlu Marta

B/3 Ziyafet ve av

Buluntu yeri belirsiz

Kireçtaşı

Malatya II/GH I-II(?)

AMM

HH

B/4 Karhuha/Kubaba steli

Buluntu yeri belirsiz

Kireçtaşı

130; m.g. 90 cm.

AMM

Malatya II/GH I-II(?)

HH

MALATYA III EVRESİ ESERLERİ:

Malatya kökenli olup, 1920'li yılların sonuna doğru Ankara Müzesi'ne taşınmış olan kabartmalı üç taş blok, daha o yıllarda bilim adamlarının dikkatini çekmiş, von der Osten ve Cristian gibi ünlü arkeologlar tarafından stil kritiği süzgecinden geçirilerek, Aslantepe'nin libasyon konulu kabartmalarından ayrı bir grup oluşturdukları öne sürülmüştü (C/1-3). Bunlardan birinin üç yüzünde de ayrı konulu birer kabartma işlenmiştir (C/1)

C/1 Üç yüzlü blok

Buluntu yeri belirsiz.

Höyük civarından olmalı.

Kireçtaşı

53; g. a: 53, b:38, c: 47 cm.

AMM

Malatya III/GH III

C/2 Cin

Buluntu yeri belirsiz.

Höyük civarından olmalı.

Kireçtaşı

74; m. g. 42 cm.

AMM

Malatya III/GH III

İnsan başlı ve vücutlu, kanatlı bir cin tasvir edilmiş.

C/3 Aslan adamlar

Buluntu yeri belirsiz. Höyük civarından olmalı.

Kireçtaşı 70; g. 100 cm.

AMM

Malatya III/GH III